

25/2015

Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830

Lectio praecursoria 1.10.2014

Tiina Hemminki

FM Tiina Hemmingin Suomen historian väitöskirja *Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin* tarkastettiin 1.10.2014 Jyväskylän yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi dosentti Kari-Matti Piilahti Helsingin yliopistosta ja kustoksena professori Jari Ojala Jyväskylän yliopistosta.

Talonpojan omaisuuden arviointi

Kaksisataa vuotta sitten keväällä 1814 pidettiin Ilmajoen pitäjän Jouppilan kylässä talollinen Juho Salomoninpoika Mäki-Koiviston perunkirjoitus. Hän oli kuollut tammikuun lopussa vain hieman yli 38-vuotiaana. Vainajaa jäivät kaipaamaan puoliso Justiina Juhontytär sekä kolme alaikäistä lasta. Perunkirjoitukseen osallistui heidän sekä holhoojien ohella arviomiehet ja kirjuri. (VMa Ket E1a:4, 31; SSHY, Ka, Haudatut ja kuolleet.)

Perunkirjoitus aloitettiin kiinteistön arvioinnilla. Tämän jälkeen siirryttiin arvoesineiden, kodin ja tilan työkalujen, vaatteiden, vuodevaatteiden, karjan ja muun omaisuuden yksityiskohtaiseen listaamiseen ja arvioimiseen. Heti irtaimen arvioinnin jälkeen leski ilmoitti, että talonpoika Tuomas Seppi-Kokolla ja entinen talonpoika Samuel Heikinpoika Hirvellä oli maksamattomia velkoja kuolinpesään. Kirjuri kirjasi Seppi-Kokon hieman yli kolmen hopearuplan suuruisen velan sekä Hirven yli yhdentoista ruplan suuruisen velkakirjavelan perukirjaan. Tämän jälkeen päästiin laskemaan kuolinpesän brutto-omaisuuden arvo, joka oli melkein 310 hopearuplaa.

Mutta urakka ei ollut suinkaan vielä ohi. Omaisuudesta piti vähentää vielä pakolliset, perunkirjoituksesta aiheutuvat maksut sekä velat. Maksettavia velkoja riitti peräti 29 kappaletta. Suurin osa veloista oli pieniä, naapuriavun tapaisia maksuja, jotka

sananmukaisesti oli saatu lähitalojen asukkailta. Mutta osa velkojista oli myöntänyt Juho Salomoninpojan ja Justiina Juhontyttären lainat velkakirjaa vastaan. Vähennysten jälkeen saatiin selville jaettavan perinnön suuruus, vajaa 140 hopearuplaa.

Mäki-Koiviston pariskunta ei ollut erityisen vakavarainen, sillä vieraan pääoman, siis velan, osuus brutto-omaisuudesta oli peräti 66 prosenttia. Toisaalta tämä oli hyvin tyypillistä kotitaloudessa, jonka isäntä ja emäntä olivat vasta nuoria. Velkaa oli otettu kodin perustamista varten.

Perukirja vertailevassa tutkimuksessa

Mäki-Koivistossa laaditussa perunkirjoituksessa ei ollut mitään poikkeuksellista. Se oli vaativa ja tärkeä tehtävä, ja sillä valvottiin paitsi oikeudenmukaista perinnön jakoa perillisten kesken, myös velkojien oikeuksia. Perukirjoja oli laadittu Ilmajoen seudulla jo vuosikymmenten ajan, silloinkin, kun Suomi oli vielä kuulunut Ruotsiin. Ensimmäisen kerran perunkirjoituksesta säädettiin laissa vuonna 1734 ja tuo laki jäi voimaan Venäjän imperiumiin liitetystä autonomisesta Suomessa. Niinpä perukirjoja laadittiin samojen sääntöjen mukaan kaikilla niillä alueilla, jotka nykyään tunnetaan Ruotsina ja Suomena. (Markkanen 1988.)

Perukirja on paras lähde 1800-luvun alun maaseuturahvaan varallisuus- ja velkasuhteiden tutkimiseen. Mikään muu asiakirja ei pysty yhtä kattavasti ja samanaikaisesti kuvaamaan sekä kuolinpesän irtaimistoa ja kiinteistöä että sen saatavia ja maksettavia velkoja.

Samankaltaisilla perusteilla laaditut alkuperäislähteet antavat hyvän mahdollisuuden vertailevan menetelmän hyödyntämiseen historiantutkimuksessa. Vertailu puolestaan sopii hyvin lainamarkkinoiden ja varallisuussuhteiden tutkimukseen. Varallisuus on suhteellinen käsite, ja vertailemalla voidaan suhteuttaa eri kohteista saatuja tuloksia. Toisaalta ymmärrys ja tieto velkojen määrästä, suuruuksista ja muodoista monipuolistuu, kun niistä tehtyjä havaintoja voidaan suhteuttaa ja verrata eri kohteissa.

Luottosuhteet 1800-luvun alun maaseudulla

Maaseudun lainamarkkinat Pohjanlahden molemmin puolin olivat vilkkaat jo 1800-luvun alussa, vaikka seuduilla ei ollut virallisia pankki- tai rahoituslaitoksia. Tutkittuani talollisten perukirjoja eteläpohjalaisessa Ilmajoen pitäjässä ja länsipohjalaisessa Nordmalingin pitäjässä olen saanut selville, että näiden seutujen lainamarkkinat olivat pääosin toistensa kaltaiset, sekä ennen että jälkeen vuoden 1809, jolloin Suomesta tuli osa Venäjää. Tutkimuspitäjien talollisten aineellinen ja aineeton varallisuus muodostui yleensä samanlaisin keinoin. Tuloja sijoitettiin paitsi jokapäiväiseen elämään, myös vaurauden näyttämiseen ulospäin muun muassa ylellisyyskulutuksen kautta. Etelä-Pohjanmaalla oli tavallista panostaa näyttäviin asuinrakennuksiin, kaksifooninkisiin talonpoikaistaloihin.

Osa yli jäävistä tuloista sijoitettiin lainanantoon. Se oli keino vahvistaa omaa sosiaalista pääomaa, mikä tarkoittaa ihmissuhteista muodostuvia verkostoja, omaa

mainetta ja luottamusta yhteisössä (Bourdieu 1986; Coleman 1988). Maaseudun lainamarkkinat muodostuivatkin ihmisten välille. Lainaa antoi paitsi varakas väestönosa, mutta myös köyhemmät saattoivat olla rikkaampiensa velkojia, sillä lainaaminen oli osa erilaisia rakenteita eikä takaisinmaksua aina ollut välttämätöntä kiirehtiä. Velka- ja luottosuhteen ylläpitäminen oli toisinaan järkevää siksi, että se voimisti osapuolten välistä suhdetta ja vahvisti erityisesti velanantajan sosiaalista pääomaa. Tällä sosiaalisella pääomalla oli merkitystä pitkällä aikavälillä, ja sitä saattoi käyttää myöhemmin hyödykseen hankkiessaan aineellista varallisuutta.

Lainaaminen ylläpiti yhteisöjä, sillä se lisäsi vuorovaikutusta ja lisäsi yhteisön jäsenten toiminnan ennakoitavuutta. Ihmisten välisiin suhteisiin perustuvilla lainamarkkinoilla oli pitkät perinteet. Kaikki tiesivät, mitä tällaiseen ihmisten väliseen kanssakäymiseen perustuva lainaaminen vaati ja mitä sillä saattoi saavuttaa. Sanalliseen sopimiseen ja joustavaan takaisinmaksuun perustuvat pelisäännöt olivat siis yleensä selvät kaikille ja siksi niihin voitiin luottaa. (Lindgren 2002, 811; Lilja 2004, 137; Persson 2010, 89; Ogilvie, Kupper & Maegraith 2012, 161–162.)

Muutoksen merkkejä oli silti ilmassa, lainaaminen sanallisesti sopien ja ilman minkäänlaisia takuita ei enää riittänytään joka kerta. Velkakirjavelat, korkoa vastaan lainaaminen ja henkilötakaajien vaatiminen alkoivat yleistyä molempien pitäjien lainamarkkinoilla 1800-luvun alussa.

Muutoksen edelläkävijöitä olivat molemmissa pitäjissä kaikista aktiivisimmat lainanantajat sekä seurakunnat. Eniten lainaa antavat, niin kutsutut pitäjänpankkiirit, myönsivät lainaa yleensä velkakirjoja ja korkoa vastaan (Perlinge 2005). Heillä oli toisaalta halu vähentää velanantoon liittyviä riskejä, toisaalta halu hankkia taloudellista hyötyä. Pitkän aikavälin tavoitteiden eli verkostojen, maineen ja luottamuksen vahvistamisen ohella he alkoivat yhä useammin tavoitella myös lyhyellä aikavälillä saavutettavia aineellisen varallisuuden voittoja.

Pitäjänpankkiireja vielä muodollisempi lainanantaja oli Ilmajoen seurakunta, joka velkakirjan ja koron ohella vaati antamilleen veloille yhden tai kaksi henkilötakaajaa, mikä oli ihmisten välisissä lainasuhteissa vielä harvinaista.

Muodolliseen velanantoon päädyttiin monista syistä. Velasta laadittiin velkakirja sitä varmemmin, mitä suuremmasta velkapääomasta oli kyse. Toisaalta päätös velan muodollisuudesta liittyi velallisen taloudelliseen tilanteeseen ja takaisinmaksukykyyn. Erityisesti niille henkilöille, jotka olivat ylivelkaantuneita tai ylivelkaantumassa, annettiin lainaa usein velkakirjaa ja korkoa vastaan. Näiden ihmisten taloudellinen tilanne oli siis jossain määrin muidenkin tiedossa, ja velanantaja halusi näissä tilanteissa varmistaa oman velkapääomansa takaisinmaksu.

1800-luvun alun maaseutuyhteisöt eivät vastustaneet lainamarkkinoilla vähitellen tapahtuvaa muutosta. Sekä niin kutsuttujen pitäjänpankkiirien sekä seurakuntien veloille oli kysyntää ja ylivelkaantuneet talonpojat ottivat sitä velkaa, mitä oli saatavilla. Niukoissa oloissa valinnanvaraa oli vähän, ja lainantarpeen tyydyttäminen oli asetettava sen muotojen edelle. Tästä huolimatta luottamuksen merkitys velkasuhteissa ei kadonnut.

Maaseudulla jokainen oli yhteisöjensä jäsen hyvässä ja pahassa. Lähimpien yhteisöjen, perheen, kotitalouden ja suvun ohella ihmiset kuuluivat kylä- ja pitäjäyhteisöihin. Kirjoitetut ja kirjoittamattomat säännöt ohjasivat yhteisön jäsenten toimintaa, ja sääntöjä noudattava ihminen teki ennustettavissa olevia valintoja, jolloin häntä voitiin pitää luotettavana. Tämä oli tietenkin tärkeätä yksityisten ihmisten välisiin suhteisiin perustuvilla lainamarkkinoilla.

Juuri siitä on kyse luottamuksessa ja luottamisessa - sen arvioinnista, millaisia valintoja toinen ihminen tulee tulevaisuudessa tekemään. (Luhmann 1979; Misztal 1996.) Lainasuhteessa velkoja ei voi ikinä tietää velallisen aikomuksista, kyvyistä ja valmiudesta saati tämän tekemistä valinnoista tulevaisuudesta yhtä paljon kuin velallinen itse. Siksi osa velanannon päätöksestä perustui 1800-luvun alussa luottamukseen, mikä puolestaan perustui osapuolten välisiin aiempiin suhteisiin ja maineeseen. Tämän vuoksi ei ole ihme, että suurin osa lainasuhteista solmittiin lähiyhteisön jäsenten kesken, naapurien ja lähisuvun välillä. Heihin oli helpointa luottaa, joiden kanssa oli eniten tekemisissä.

Jo kaksisataa vuotta sitten merkittävää velkaantumista aiheutti keskimäärin 30-vuotiaana saavutettu ikävaihe, jolloin varoja tarvittiin perheen ja kotitalouden perustamiseen. Talollisilla tämä tarkoitti yleensä talonpoikaistilan perimistä ja sisarusten perintöosuuksien maksamista. Kun näitä osuuksia ei voitu maksaa heti, nuoret perheet velkaantuivat ja monesta tuli ylivelkaantunut.

Toisaalta monet ihmiset ylivelkaantuivat erilaisten kriisien vuoksi. Tällöin velkaa saatiin lähiyhteisöltä siitakin huolimatta, että velan tarvitsijan tilanne tunnettiin ja ainakin nopea takaisinmaksu oli epävarmaa. Pulaan joutunutta yhteisön jäsentä autettiin.

Menneisyys nykyisyyden perustana

Talollinen Juho Salomoninpoika Mäki-Koiviston ajoista on moni asia periaatteessa muuttunut, mutta käytännössä perunkirjoituksen, lainaamisen ja varallisuuden osalta on edelleen löydettävissä sellaisia yhtäläisyyksiä, joita voidaan hyödyntää nykypäivän ilmiöiden ymmärtämisessä ja tulkinnassa.

Ensinnäkin perunkirjoituksessa on edelleen paljon samaa, kuin 1800-luvun alussa. Perukirja on laadittava kolmen kuukauden kuluessa kuolemasta, siinä on ilmoitettava jäämistön varat ja velat sekä perilliset. Toimituksen suorittavat edelleen uskotut miehet. Vuonna 1734 laaditun lain säädökset perunkirjoituksesta ovat osoittautuneet toimiviksi eikä niitä ole ollut tarpeen liikaa muuttaa.

Toisaalta moni asia on perunkirjoituksessa muuttunut. Omaisuutta ei enää arvioida läheskään yhtä tarkasti kuin 200 vuotta sitten - irtaimelle ei enää anneta samanlaista arvoa. Tästä näkökulmasta katsoen käsitys varallisuudesta on siis muuttunut. Omistetaan niin paljon, että vain rahassa mitattava arvokkain varallisuus listataan perunkirjoituksessa ja jaetaan perillisten kesken.

Lainaamisen peruseriaate ei ole muuttunut mihinkään. Edelleen velkojan ja velallisen suhde perustuu pohjimmiltaan luottamukseen, eli siihen, että lainanantaja ei

voi olla täydellisen varma antamansa lainan takaisinmaksusta ja velkoja on vain luotettava velallisen tekemiin valintoihin tulevaisuudessa. Silti luottamusta saatetaan pitää toisinaan itsestäänselvyytenä, minkä vuoksi sitä voikin olla hankala havaita ja selittää. Luottamuksen merkitys ihmisten välisissä suhteissa, sosiaalisessa elämässä ja taloudessa ei ole hävinnyt mihinkään. Tämä antaa syyn pohtia nykypäivänä sitä, mitkä muut tekijät ovat myös pysyneet samankaltaisina. Mihin asioihin voisi saada vastauksen, tai ainakin tarpeellisia näkökulmia, menneisyydestä?

Jotta ymmärrettäisiin luottamuksen olemusta ja merkitystä sekä lainanannossa että yhteisöllisessä toiminnassa, sitä tulee lähestyä monista eri näkökulmista, ennen kaikkea historiallisia aineistoja käyttäen. Varhaismodernin ajan lopun lainamarkkinat antavat tähän erinomaisen mahdollisuuden paitsi käytettävissä olevien alkuperäislähteiden vuoksi, myös siksi, että lainaaminen oli tuolloin muuttumassa epämuodollisista muodollisiin. Muutosajankohta tarjoaa erinomaisen tilaisuuden sen tutkimiselle, mitä haluttiin säilyttää ja mitä ei.

Historiantutkimus on erityisen tarpeellista aikana, jolloin tarjotun tiedon määrä nopeutuu, lisääntyy ja sen tarjoajat monipuolistuvat. Tieteellisellä historiantutkimuksella saadaan aikaan näkökulmia, jotka lisäävät ja syventävät oman aikamme ilmiöiden ymmärrystä sekä niiden vaikutusten havaitsemista. Historia ei ole vaikeasti hahmotettavaa mennyttä aikaa saati turhaa vanhojen asioiden penkomista. Jos elinoloista halutaan tehdä paremmat nyt ja tulevaisuudessa, on tiedettävä, millaisille tekijöille ne perustuvat, miksi ja miten monin erilaisin tavoin ne vaikuttavat. Vain sillä tavalla voidaan tietää, mikä on säilyttämisen arvoista ja mitä kannattaa lähteä muuttamaan.

Aineellisen ja aineettoman varallisuuden tutkiminen samanaikaisesti on tarpeen. Mikäli varallisuuden tutkimuksesta toinen puoli unohdetaan, siitä saatu kuva jää vajavaiseksi. Aineellinen eli rahassa mitattava omaisuus ei edelleenkään kerry ilman aineettoman omaisuuden muotoja, kuten ihmissuhteista koostuvia erilaisia verkostoja, mainetta ja luottamusta. Erityisesti nykyään, kun sähköiset tiedonvälityskanavat antavat lukemattomia mahdollisuuksia oman aineettoman varallisuuden vahvistamiseen ja luomiseen hyvässä ja pahassa, on syytä tunnistaa tämän varallisuuden lajin merkitykset ja vaikutukset.

FT Tiina Hemminki työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella

Lähteet

Tutkimusaineisto

Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys (SSHY), www.sukuhistoria.fi, Kurikan seurakunnan arkisto (Ka), Kuolleet ja haudatut 1813-1830.

Vaasan Maakunta-arkisto (VMa), Korsholman eteläinen tuomiokunta (Ket), Ilmajoen käräjäkunnan peru-kirjat 1805–1830, E1a:1–E1a:8.

Kirjallisuus

Bourdieu, Pierre. 1986. The forms of capital. Teoksessa *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, toim. J. Richardson, 241–258. New York: Greenwood.

Coleman, James S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology* 94: 95–120.

Lilja, Kristina. 2004. *Marknad och hushåll. Sparande och krediter i Falun 1820–1910 utifrån ett livcykelperspektiv*. Uppsala studies in economic history 71. Uppsala: Uppsalan yliopisto.

Lindgren, Håkan. 2002. The Modernization of Swedish Credit Markets, 1840—1905: Evidence from Probate Records. *The Journal of Economic History* 62, 3: 810–832.

Luhmann, Niklas. 1979. *Trust and power: two works*. Chichester: John Wiley & Sons.

Markkanen, Erkki. 1988. *Perukirja tutkimuslähteenä*. Studia historica Jyväskylänse 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Misztal, Barbara A. 1996. *Trust in Modern Societies. The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Ogilvie, Sheilagh, Markus Küpker & Janine Maegraith. 2012. Household Debt in Early Modern Germany: Evidence from Personal Inventories. *The Journal of Economic History* 72, 1: 134–167.

Persson, Karl Gunnar. 2010. *An Economic History of Europe. Knowledge, institutions and growth, 600 to the present*. New York: Cambridge University Press.